

Aan: Het College van Burgemeester en Wethouders van Voorne aan Zee
Postbus 13
3220AA Hellevoetsluis

20-11-2024

Zienswijze Natuurvereniging Hollandse Delta op het ontwerp omgevingsvisie Voorne aan Zee

Voorstellen Natuurvereniging Hollandse Delta en de Werkgroep Natuur & Beleid

[Natuurvereniging Hollandse Delta](#) (NHD) is een zelfstandige, regionale afdeling van de [KNNV](#), die zich al bijna honderd jaar bezighoudt met natuurstudie, natuureducatie en natuurbescherming op Voorne-Putten en aangrenzende gebieden in de gehele zuidwestelijke delta.

Onze ruim driehonderd leden doen o.a. onderzoek naar het voorkomen van alle soorten planten, dieren en paddenstoelen door het uitvoeren van inventarisaties en monitoringprojecten binnen ons werkgebied en hebben daardoor enorm veel kennis opgebouwd over de kwaliteit van de natuur (biodiversiteit), zowel binnen de natuurgebieden, als daarbuiten ([Basiskwaliteit Natuur](#)). NHD doet dit onderzoek vaak in opdracht van TBO's (NM, ZHL, SBB), gemeentes (Voorne aan Zee, Nissewaard), de provincie Zuid-Holland, het Waterschap Hollandse Delta en recreatieschappen. Al onze data zijn (binnenkort) openbaar toegankelijk via de [NDFE](#) en opvraagbaar via onze [website](#). Al onze inventarisaties worden uitgevoerd conform de door de verschillende soortenorganisaties ([floron](#), [sovon](#), [ravn](#), [zoogdiervereniging](#), [vlinderstichting](#), [EIS-kenniscentrum insecten](#), [mycologische vereniging](#), [soortennl](#)) vastgelegde standaarden en protocollen. Onze rapportages zijn van hoge kwaliteit en ook altijd voorzien van ecologisch advies m.b.t. inrichting en beheer.

De natuurbeschermingsactiviteiten van NHD worden verzorgd door de Werkgroep Natuur & Beleid. Deze werkgroep richt zich op alle ontwikkelingen die natuur, klimaat, duurzaamheid en milieu aangaan. Zij doet dat vanuit een positieve grondhouding en is liever proactief betrokken bij participatietrajecten en inspraakprocedures, dan dat zij achteraf haar toevlucht moet zoeken tot juridische procedures. Dat laatste doet zij alleen als het echt niet anders kan.

Visie Natuurvereniging Hollandse Delta op natuurbescherming en het oplossen van de klimaatproblematiek

Het uitgangspunt voor al onze activiteiten is gebaseerd op het inzicht dat door de [bevolkingsexplosie](#) en het terechte streven naar een hogere levensstandaard voor alle mensen we de grenzen van de [draagkracht](#) van de aarde nu al ruimschoots overschreden hebben met enorme en zelfs existentiële problemen als gevolg. Werkgroep Natuur & Beleid onderschrijft daarom the [sustainable development goals van de UN](#) en de daarvan

door [Nederland](#) overgenomen [doelstellingen](#). Omdat wij een Natuurvereniging zijn houden wij ons echter alleen bezig met die onderdelen van de sdg's die betrekking hebben op [natuur](#), [klimaat](#) en [duurzaamheid](#).

NHD beschouwt, naast de vele andere crises, de wereldwijde klimaatcrisis en natuurcrisis als de twee meest urgente crises van deze tijd. Omdat beide crises nauw met elkaar verweven zijn en mede daardoor ook alleen in [samenhang](#) opgelost kunnen worden, noemen wij beide crises een [Siamees tweelingprobleem](#). Bij het oplossen van het ene probleem moet je voortdurend ook rekening houden met het feit dat je het andere probleem niet mag verergeren.

Bovengenoemde visie vormt daarom ook de basis onder onze zienswijze op het ontwerp Omgevingsvisie Voorne aan Zee.

De zienswijze van Natuurvereniging Hollandse Delta op het ontwerp van de Omgevingsvisie Voorne aan Zee

Na bestudering van de ter visie gelegde documenten komt NHD op hoofdlijnen tot de conclusie dat er door de Gemeente Voorne aan Zee in samenwerking met Bureau Kuiper Compagnons en alle betrokken participanten een uitstekende Omgevingsvisie is ontworpen, die recht doet aan heel veel door de participanten ingebrachte aandachtspunten en ook aan die van de NHD. Dit heeft geleid tot een evenwichtige, integrale visie, waarin veel rekening is gehouden met alle nationale en internationale verdragen en wet- en regelgeving en de door de burgers en maatschappelijke organisaties ingebrachte aandachtspunten. Wij vinden dat een groot compliment waard.

Ons uitgebreide commentaar dat hieronder volgt moet u daarom ook lezen als een actualisatie van de eerder door ons ingebrachte punten en als een uit die actualisatie voortvloeiende aanscherping.

De actualisatie betreft twee zaken. Onlangs hebben 15.000 klimaatwetenschappers in een gezamenlijk rapport [The 2024 state of the climate report: Perilous times on planet Earth](#) duidelijk gemaakt dat de urgentie, de schaal en het tempo van klimaatmaatregelen stevig omhoog moeten worden bijgesteld om een grote klimaatramp en de gevolgen daarvan te voorkomen.

Vrijwel tegelijkertijd heeft WWF het [Living Planet Report 2024](#) uitgebracht waaruit blijkt dat eenzelfde actie noodzakelijk is voor herstel van natuur, ecosystemen en biodiversiteit.

Beide rapporten maken duidelijk dat de in de omgevingsvisie voorgestelde maatregelen m.b.t. klimaat en natuur al een heel goede stap zijn, maar dat het ambitieniveau nog verder omhoog moet.

Soms ook proberen wij aan te geven waar Natuurvereniging Hollandse Delta een andere visie heeft op bepaalde zaken in de hoop dat die punten nog een plek kunnen krijgen in de definitieve Omgevingsvisie Voorne aan Zee.

Het spreekt vanzelf dat NHD bereid is om onze ingebrachte punten nader toe te lichten.

In onze zienswijze beperken we ons tot het document *Ontwerp Deel A Omgevingsvisie Voorne aan Zee 2040 't is mooi hier* en zullen we om praktische redenen de visie van Natuurvereniging Hollandse Delta vooral thematisch behandelen. Omdat het ontwerp van de omgevingsvisie omvangrijk is en naast de visie ter verduidelijking soms behoorlijk diep op de verschillende onderdelen van de visie ingaat, ontkomt ook Natuurvereniging Hollandse Delta niet aan voor een vergelijkbare aanpak te kiezen. Wij stellen voor om de detaillering in ons stuk te beschouwen als illustratie en ter onderbouwing van de hoofdpunten uit de omgevingsvisie. Ook hebben we veelvuldig gebruik gemaakt van koppelingen in de tekst die naar websites met

onderbouwende, beleidsmatige of inspirerende documenten of informatie verwijzen. Dat hebben wij gedaan omwille van de leesbaarheid. Wij bevelen aan om de links naar de koppelingen alleen te gebruiken als u daar zelf behoefte aan heeft of als u nieuwsgierig bent naar de daarin opgenomen inhoud.

Thema Landschap

Het landschap van Voorne is gevarieerd en op veel plekken nog altijd fraai te noemen. Dat Voorne aan Zee daar trots op is, is tot op zekere hoogte terecht. Toch zijn in het landschap ook een groot aantal littekens te zien die terug te voeren zijn op allerlei historische ontwikkelingen die het eens zo mooie landschap ernstig hebben aangetast.

Tijdens de 2e wereldoorlog is een deel van [Voorne geïnundeerd](#) geweest met zout water. In combinatie met de houtkap in die periode zijn vooral veel bomen en struiken doodgegaan.

Door de Watersnoodramp van 1953 werd dit effect over een aanzienlijk groter gebied nog erger. In die delen die onder water hebben gestaan gingen eigenlijk vrijwel alle resterende bomen en struiken ook dood. Daarom zijn alle nu weer aanwezige bomen in die gebieden rond de tachtig jaar oud. Dat betekent dat met name de destijds in groten getale aangeplante Canadese populieren binnenkort vrijwel allemaal gekapt moeten gaan worden. Dat gaat een enorme kaalslag teweegbrengen. Dat zal het toch al kale landschap nog verder aantasten. Het biedt echter ook kansen, omdat NHD met WSHD heeft afgesproken dat zij bij de vervanging van die populieren uitsluitend gebruik zal maken van inheemse (en bijvoorbeeld autochtone) boom- en struiksoorten. Het gaat echter enkele decennia duren voordat die bomen een volwassen uitstraling zullen hebben.

In de jaren zeventig van de vorige eeuw werd door de zéér rigoureuze ruilverkaveling het landschap nog verder aangetast. De laatste restjes erfbeplanting en groene landschapselementen verdwenen, erfafscheidingen en watergangen werden rechtgetrokken en het reliëf werd vrijwel geheel geëgaliseerd.

Het laatste zetje bij het uitkleden van het ooit zo mooie landschap van Voorne werd gegeven door de intensivering van de landbouw. Vrijwel al het veelkleurige kruidenrijke grasland met de daar broedende weidevogels werd vervangen door egaal groen Engels raaigras waar ganzen dol op zijn, maar weidevogels hun jongen niet meer groot krijgen. Ook in de akkergebieden verdwenen de rijkdom aan teelten, de akkeronkruiden, de akkervogels en verschenen monoculturen van mais, bieten, aardappels en graan.

Na deze vier grootschalige ecologische rampen bleef een volledig onttakeld en uitgekleed landschap over.

Daarnaast zijn, afhankelijk van de kijkrichting, de haven- en industriegebieden Botlek, Europoort en Maasvlakte I en II aan de noordrand van Voorne zeer beeldbepalend voor het landschap van Voorne aan Zee. Vrijwel nergens op Voorne kan je je onttrekken aan dat dominante, industriële landschap. Het zou Rotterdam, het Havenbedrijf, de overige daar actieve bedrijven en de provincie en het rijk op ruimhartige wijze zouden bijdragen aan compensatie van de landschapsschade die zij op Voorns grondgebied teweegbrengen.

Dat veel inwoners ons landschap blijkbaar toch omschrijven als een mooi en open landschap moet te wijten zijn aan het zgn. [schifting baseline syndroom](#).

NHD bepleit niet een terugkeer naar dat ooit zo fraaie landschap. Al die kleinschalige landschapselementen waren het gevolg van de toen nog gangbare landbouw waarbinnen die elementen een belangrijke rol vervulden in de bedrijfsvoering van onze boeren. Die tijd komt niet meer terug en daarmee komen ook die landschapselementen niet meer terug.

NHD bepleit wel om het agrarische landschap opnieuw aan te kleden met allerlei landschapselementen die een (gedeeltelijk) nieuwe functie hebben in de agrarische bedrijfsvoering van de nabije toekomst. NHD is overtuigd dat tijdens de zgn. landbouwtransitie vernieuwende vormen van landschapselementen zullen terugkeren omdat ze functioneel zijn. Bij het thema landbouw zullen we dieper ingaan op die noodzakelijke transitie. Hier wijzen wij daarom op de kansen die landschapsvormend zijn.

Nu al richten boeren hun [bufferstroken](#) en [akkerranden](#) in met gewassen die een functie vervullen bij natuurlijke [plaagbestrijding](#) en/of om bestuiving van gewassen te bevorderen. Nu gebeurt dat vaak nog met zaadmengsels die veel exoten bevatten. Dat geeft landschappelijk een fraai gezicht en dat wordt nu al door veel mensen gewaardeerd. Voor vooral de generalisten onder de insecten levert dat winst op. Om ook een bijdrage te kunnen leveren aan natuurherstel (en biodiversiteitsherstel) zal steeds meer en steeds vaker gebruik gemaakt moeten gaan worden van autochtone [planten](#), die dan ook de meer specialistische insecten een kans gaan geven. Ook zijn akkerranden prima geschikt te maken voor [akkervogels](#).

Door toenemende hittestress bij het vee zijn schaduwbomen en drinkpoelen voor de hand liggende, mitigerende maatregelen.

Om de nadelige effecten van monoculturen te mitigeren blijkt [strokenteelt](#) een uitstekend alternatief te vormen. Dat maakt het landschap minder monotoon en biedt kansen voor het natuurinclusiever maken van de landbouw. Het grote voordeel van strokenteelt ligt in het feit dat de landbouw hoogproductief en [intensief](#) mogelijk blijft en toch ook duurzaam en natuurinclusief is.

Bij strokenteelt horen ook om de zoveel stroken met oogstgewassen stroken met (autochtone) bomen en struiken.

[Voedselbossen](#) zullen ongetwijfeld een niche blijven, maar kunnen ook landschappelijk van grote waarde zijn.

Door klimaatverandering zullen stormen vaker voor gaan komen. Om het vee en de gewassen daartegen te beschermen zijn [windschermen](#) in allerlei natuurlijke vormen zeer effectief.

Verhoging van de landschappelijke waarde om de recreatiemogelijkheden in het agrarisch gebied te verbeteren, maken het voor [boeren](#) die vormen van recreatie als nevenactiviteit willen hebben zeer aantrekkelijk.

Nature Based Solutions op allerlei gebied als [oplossing](#) van een (groot) deel van de klimaatproblematiek heeft ook een grote verfraaiing van het landschap tot gevolg. Met name vernatting van veenweidegebieden, bosaanplant en verkleining van de veestapel dragen op grote schaal bij aan het vastleggen van CO2 en het verminderen van uitstoot van [methaangas](#).

De rol van Waterschap Hollandse Delta als een van de grootste grondbezitters, wegbeheerder van vrijwel alle wegen in het buitengebied en als beheerder van het watersysteem kan een grote bijdrage leveren aan het herinrichten van het landschap door ecologisch beheer en inrichting van hun terreinen. Daar heeft WSHD al uitstekende beleidsvoornemens voor genomen en inmiddels ook voor een deel geïmplementeerd. Helaas gelden die meestal niet voor de door het waterschap verpachte gronden. Die laatste stap lijkt echter ook noodzakelijk om de door het WSHD gestelde doelen op gebied van landschap, natuur, duurzaamheid en milieu te kunnen waarmaken.

Door klimaatverandering ontstaat een grotere behoefte aan wateropslag en tegelijk ook aan snelle afvoer van water. Dat vraagt om een andere inrichting van het watersysteem met grote kansen om natuurvriendelijke oevers en poelen aan te leggen.

Het WSHD geeft ook aan dat zij op delen van het grondgebied van Voorne aan Zee binnen tien jaar niet meer in staat zal zijn om tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten de landbouw van zoet water te voorzien. De verzilting zal daar door zeespiegelstijging niet meer terug te dringen zijn. In die gebieden zal de landbouw zich moeten aanpassen aan zilte teelten of die gebieden moeten opgeven om die polders vervolgens terug te geven aan de natuur. Beide oplossingen zullen grote veranderingen geven aan het daar aanwezige landschap. Bomen en struiken zullen daar mogelijk niet meer kunnen groeien.

Op veel van bovenstaande maatregelen heeft de gemeente niet een direct sturende bevoegdheid. Toch is NHD van mening dat zij een grote steun kan zijn door genoemde processen niet alleen ruimtelijk mogelijk te maken, maar ook door [beleidsmatige](#) en wellicht financiële ondersteuning. Ook kan Voorne aan Zee een bijdrage leveren aan het tegengaan van allerlei externe bedreigingen en ook zelf niet bij te dragen aan landschapsschade, bijvoorbeeld door het plaatsen van enorme windmolens in landschappelijk fraaie gebieden.

Thema Natuur

De Gemeente Voorne aan Zee heeft een aantal prachtige en rijke natuurgebieden binnen haar gemeentegrenzen. Vooral de Natura 2000-gebieden behoren door hun enorme soortenrijkdom tot de topnatuur van Nederland. Daar zijn de gemeente en haar inwoners trots op en dat is volkomen terecht. NHD is daarom blij dat deze waarde in de omgevingsvisie ten volle wordt onderkend.

Tegelijkertijd stelt NHD vast dat de zgn. [Basiskwaliteit Natuur](#) binnen onze gemeente helaas als ruim onvoldoende moet worden gekwalificeerd. Daarin staat de gemeente Voorne aan Zee niet alleen. Pas vrij recent is vastgesteld dat die Basiskwaliteit Natuur vrijwel overal in Nederland in slechte staat verkeerd.

NHD is daarom blij in de Omgevingsvisie van Voorne aan Zee veel maatregelen te lezen die een flinke verbetering van die Basiskwaliteit Natuur kunnen bewerkstelligen.

Natuur in natuurgebieden.

Wat helaas grotendeels ontbreekt in de omgevingsvisie betreft drie subthema's binnen het thema Natuur:

1) Areaalvergroting naar 30%

Nederland heeft zich gebonden aan de zgn. [EU Biodiversiteitsstrategie](#) waarin o.a. is vastgelegd dat [30% van het landoppervlak uit beschermde natuur moet bestaan](#). Op dit moment is dat in Nederland 24%. Om die landelijke doelstelling te kunnen behalen moet elke regio ruimte creëren voor [uitbreiding van het natuurareaal](#). Juist op Voorne liggen een aantal gebieden die zeer geschikt zijn vanwege de extreem hoge potentiële natuurwaarden. Met name de gehele binnenduinrand heeft die potentie. Dat heeft alles te maken met de ligging van Voorne en met de grondsoort (kalkrijk zand) van de binnenduinrand. Voorne is de enige plek in Nederland waar zes zgn. [floradistricten](#) aan elkaar grenzen: fluviaal district, estuariendistrict, laagveendistrict, renodunaal district, maritiem district en urbaan district. Omdat al die verschillende floradistricten hun eigen kenmerkende plantensoorten vertegenwoordigen die in een voor Nederland unieke combinatie voorkomen is de kop van Voorne het meest soortenrijke natuurgebied van Nederland. Die rijke flora in combinatie met de grote hoeveelheid gradiënten zorgen voor een enorme variatie aan geschikte leefomstandigheden voor allerlei diersoorten (en paddenstoelen). Nergens in Nederland zijn de kleine stukjes landbouwgrond die in het recente verleden in de binnenduinrand van Voorne teruggegeven zijn aan de natuur zo succesvol.

Natuurvereniging Hollandse Delta bepleit daarom juist daar aan areaaluitbreiding te doen. Daarbij maakt het niet uit welk stukje grond in de binnenduinrand daarvoor aangewezen wordt, zolang dat maar gebeurt op voormalige duingrond die kalkrijk zand bevat.

In het Natuur Netwerk Voorne-Putten dat Natuurvereniging Hollandse Delta heeft ontworpen wordt nauwkeurig aangegeven welke gronden het meeste geschikt zijn. U kunt het ontwerp terugvinden in de [Natuurvisie](#) die de gezamenlijke natuurorganisaties afgelopen jaar hebben ingebracht bij het proces m.b.t. het ZHPLG.

2) *Connectiviteit*

Dat Nederland in het verleden een flink aantal natuurgebieden een beschermde status heeft gegeven is nog altijd van groot belang. Helaas is in de loop der tijd ook gebleken dat het opsluiten van natuur in reservaten uiteindelijk toch tot soms zelfs forse achteruitgang leidt. Dit gebeurt vaak onder invloed van zgn. externe drukfactoren als stikstof, pesticidengebruik, overbemesting, klimaatverandering, het wegvallen van natuurlijke dynamiek, maar ook door successie en door beperkingen in het beheer.

De belangrijkste oorzaak van achteruitgang is echter gelegen in de geïsoleerde ligging van veel natuurreservaten, waardoor de connectiviteit van die natuurgebieden verloren is gegaan. Het gevolg daarvan is dat gebieden, die wel zeer geschikt (te maken) zijn voor allerlei plant- en diersoorten, maar niet meer bereikt of aangevuld kunnen worden omdat die planten en dieren die gebieden niet meer kunnen bereiken.

Daarom is NHD blij met elk herstel of aanleg van nieuwe ecologische verbindingzones (EVZ). Dat werkt het meest optimaal als een EVZ een formele, vastgelegde natuurstatus heeft. Toch is die status lang niet altijd noodzakelijk om een functionele EVZ te realiseren. De groenblauwe dooradering en de uitbreiding van NNZH zijn kleine, formele stappen in de goede richting. Maar ook ecologisch ingerichte en beheerde [wegbermen](#), [slootkanten](#), [openbaar groen](#), [bedrijventerreinen](#), [woonwijken](#) enz. kunnen de connectiviteit vergroten.

Toch denkt NHD dat er meer nodig is dan bovenstaande zaken. Daarom beveelt NHD hier opnieuw haar NatuurNetwerk Voorne-Putten van harte aan.

3) *De Omgevingswet en [flora-en fauna-activiteiten](#), [de zorgplicht](#) en het [uitdaagrecht](#).*

De door de Omgevingswet behoorlijk ingrijpende [wijzigingen op het gebied van natuurbescherming](#) met name bij zgn. Flora- en fauna-activiteiten, zorgplicht, [Soortenbescherming](#) en het uitdaagrecht.

Natuurvereniging Hollandse Delta beveelt aan om die wijzigingen op transparante wijze te vertalen naar de omgevingsvisie.

Natuur buiten de natuurgebieden

Om de Basiskwaliteit Natuur op orde te krijgen, zijn gemeentes door de [Rijksoverheid](#) inmiddels verplicht in hun omgevingsvisie vast te leggen op welke wijze zij de basiskwaliteit in het stedelijk gebied, het agrarisch gebied en in alle overige gebieden zoals bedrijfsterreinen, begraafplaatsen, sportvelden, langs infrastructuur enz. wil verbeteren.

NHD constateert dat in de omgevingsvisie Voorne aan Zee daar een mooie eerste aanzet voor gegeven wordt. Ook hier geldt onzes inziens dat de urgentie en het ambitieniveau omhoog moeten om in 2030 aan de gestelde doelen te kunnen voldoen.

NHD heeft daarvoor heel veel kennis in huis en biedt voor de verdere uitbreiding en concretisering van de genoemde punten haar deskundigheid aan.

De ideeën van NHD hierover worden bij de volgende thema's beschreven. Voor wij dat doen, willen wij de paradigma verschuiving die ten grondslag ligt aan het versterken van de basiskwaliteit natuur hier kort weergeven.

Binnen het oude paradigma was het normaal dat bij vrijwel elke menselijke activiteit het normaal gevonden werd om, zonder nadenken, natuur op te offeren (vernietigen) voor de uit te voeren activiteit. Als je een huis wilde bouwen, maakte je een stuk grond kaal door alle aanwezige natuur op die plek meestal voor altijd te verwijderen en bouwde je vervolgens je huis. Binnen het nieuwe paradigma zorg je ervoor dat je er al vanaf de allereerste ontwerpfase rekening mee houdt dat na de bouw van je huis er op die plek meer natuur moet zijn dan ervoor. Dat het huis meer energie opwekt dan er door de bewoners wordt verbruikt (inclusief hun vervoersverbruik), dat het huis bestand is tegen de klimaatverandering. Dat het huis duurzaam en circulair is gebouwd.

Omdat dit eenvoudige voorbeeld model staat voor vrijwel alle menselijke activiteiten wordt het nieuwe paradigma vaak als volgt omschreven:

[Voortaan moet bijna alles, vrijwel altijd en zo goed als overal natuurinclusief, klimaatpositief en -adaptief, duurzaam en rechtvaardig gebeuren.](#)

Dat klinkt allemaal heel dwingend en lastig en duur, maar het tegendeel is waar.

Het spreekt daarbij vanzelf dat dit alles bij nieuwe projecten veel gemakkelijker is, dan toepassing in reeds bestaande situaties. Het mooie is dat we eigenlijk allang weten dat het niet eens zo moeilijk is. Bij de volgende thema's willen we laten zien wat dit uitgangspunt in de praktijk betekend en op welke manier daar in de omgevingsvisie aandacht aan kan worden besteed.

Thema Klimaat

Zoals eerder aangegeven zijn het klimaatprobleem en de natuurrisis zodanig nauw met elkaar verbonden dat oplossing van beide problemen in veel gevallen ook in gezamenlijkheid moeten worden opgelost. NHD doet daarom voor de omgevingsvisie de volgende aanbevelingen:

Maak gebruik van [Nature Based Climate Solutions](#).

In de gemeente Voorne aan Zee liggen enkele (klei op) veengebieden. Door daar het waterpeil te verhogen draagt de gemeente bij aan vastleggen van CO2 en het verhogen van de biodiversiteit in die gebieden.

NHD ziet de noodzaak van het plaatsen van windmolens en zonneparken. Tegelijkertijd is NHD tegen het plaatsen van vooral windmolens in of vlak naast de Natura 2000-gebieden Voornes Duin en de Voordelta, omdat die daar onaanvaardbaar grote schade toebrengen aan de daar aanwezige natuur en landschap.

NHD heeft in de daarbij lopende procedures aangegeven dat deze erfenis van voor de fusie heroverweging noodzakelijk en mogelijk maakt. NHD is voorstander van het groeperen van deze molens op de noordoever van het Brielse Meer. Daar wonen in de ruime omgeving geen mensen, daar zijn de natuurwaarden een stuk lager dan in genoemde gebieden en de molens staan daar tegen het decor van het industriële landschap waarin ze nauwelijks bijdragen aan verergering van landschapspijn. Om procedurele reden levert dat een of twee jaar vertraging op, maar het levert voor veertig jaar een enorme winst op.

Plant op zoveel mogelijk geschikte locaties autochtoon bos aan. Dat kan op een aantal plekken in de recreatiegebieden. NHD heeft daar samen met de beheerder SBB al een plan voor gemaakt dat ook uitgevoerd gaat worden. NHD is echter van mening dat in die gebieden nog meer ruimte voor nieuw bos aanwezig is.

Daarnaast beveelt NHD aan om [in en rondom de stedelijke kernen](#) ook [autochtoon bos](#) aan te leggen.

NHD heeft begrepen dat Voorne aan Zee de komende jaren veel bomen wil gaan vervangen. NHD bepleit om inheemse (autochtone) soorten nu voorrang te geven boven exoten en cultuurvariëteiten (Canadapopulier, Japanse berberis, veelbloemige roos). Die staan er al genoeg.

Bij aanleg van nieuw bos denken de meeste mensen aan bospercelen en daar is niks mis mee (als je niet alles in rijtjes zet). NHD bepleit echter om ook na te denken over lineaire bossen op dijken, in wegbermen en in stedelijk groen. Door onder en langs bomenrijen niet alleen een autochtoon mengsel van boomsoorten aan te planten, maar ook autochtoon struikmateriaal wordt de biodiversiteit enorm verhoogd, is het onderhoud eenvoudiger en goedkoper, terwijl het landschappelijk fraaier is. Binnen de gemeente Voorne aan Zee zijn daar al enkele mooie voorbeelden van te vinden, maar het kan op veel meer plaatsen.

Voor de aanplant van nieuw bos op dijken vraagt NHD aandacht voor het feit dat veel dijken binnen Voorne aan Zee een zeer rijke bijenfauna herbergen en ook nu al uitstekende EHV's zijn voor veel planten en insecten. Omdat die rijke bijenfauna zich vooral op de zuidhellingen van dijken bevindt, moeten daar vooral geen bomen en struiken worden geplant. Daar moet het bestaande beheer van de grasdijken gehandhaafd blijven. Als een meer ecologisch beheer van die dijken overwogen wordt, dan moet dat in nauw overleg met entomoloog Slikboer gebeuren.

De aanleg van zonneparken kan een belangrijk onderdeel zijn van de energietransitie. Daarom is NHD ook, onder bepaalde voorwaarden, voorstander van zonneparken. Omdat zonneparken niet bijdragen aan een mooi landschap, vaak slecht zijn voor biodiversiteit en er kostbare landbouwgrond verloren gaat stelt NHD voor om zonneparken alleen toe te staan als de parken landschappelijk worden ingepast door aan de noordkant autochtoon bos aan te planten en aan de oost- en westkant autochtoon struikmateriaal. De ondergrond van het park ecologisch in te richten en te beheren en/of de panelen op een hoogte aan te leggen waardoor (natuurinclusief) agrarisch gebruik mogelijk blijft.

NHD heeft voor het zonnepark aan de konneweg een plan voor de ecologische inrichting ontworpen dat ook bij de vergunningsverlening is vastgelegd. Het spreekt vanzelf dat NHD ook bij andere nieuw aan te leggen zonneparken bereid is een ontwerp te maken.

Op veel plekken in Nederland wordt vastgelegd dat na beëindiging van het zonnepark de grond een natuurbestemming krijgt. Dat vindt NHD een goed plan.

Energiebesparing is voor de energietransitie vanzelfsprekend ook een belangrijk thema. Op dat gebied gebeurt al veel en dat is ook noodzakelijk, maar het gebeurt niet altijd op een manier die ook rekening houdt met de aanwezige natuur. Bij na-isolatie wordt vaak grote schade toegebracht aan aanwezige vleermuiskolonies. Daarom is na de [uitspraak van de Raad van State](#) de wet- en regelgeving omtrent na-isolatie stevig aangepast. Toepassing van het verplichte SMP ([soortmanagementplan](#)) kan echter tot hoge kosten en vertraging leiden. NHD is van mening dat veel van deze nadelen voorkomen kunnen worden door proactief handelen. Dat kan o.a. door als gemeente structureel data te verzamelen m.b.t. voorkomen van beschermde soorten. NHD heeft daar veel expertise over in huis en kan als ecologisch deskundige worden ingezet.

Thema Wonen

Door allerlei omstandigheden is er de afgelopen jaren veel te weinig gebouwd. Dat geldt ook voor Voorne aan Zee. Omdat in Voorne aan Zee geen nieuwe groeikernen zijn aangewezen, gaat het binnen onze gemeente om het wegwerken van achterstanden en beperkte uitbreiding. Daarbij wordt vooral gezocht naar mogelijkheden om binnen de bebouwde kom te verdichten (inbreiden). Daar waar dat kan, is dat uiteraard verstandig en ook NHD ziet daar [mogelijkheden](#) voor. NHD heeft desondanks grote moeite als inbreiding leidt tot [inkrimping van openbaar groen](#), omdat daardoor aantoonbaar schade wordt aangericht aan natuur, [gezondheid](#), [welzijn](#) en [economie](#) ([vastgoedsector](#)).

NHD is van mening dat uitbreiding van onze steden en dorpen helaas ook en vooral zal moeten plaatsvinden in het agrarisch gebied rondom de kernen omdat er eigenlijk geen andere realistische mogelijkheden zijn. Daarbij valt te overwegen om dan locaties te benutten waar door veranderende klimaatomstandigheden landbouw steeds moeilijke gaat worden door verzilting, verdroging, vernatting of overstroomgebieden.

Als er dan gebouwd gaat worden, lijkt het verstandig om vanuit de omgevingsvisie vroegtijdig voorwaarden op te leggen aan projectontwikkelaars en aannemers m.b.t. [Natuurinclusief bouwen](#), [klimaatadaptief bouwen](#) en aan een ecologische inrichting van de woonwijk.

NHD is voorstander om in nieuwbouwwijken de privé tuinen klein te houden en de daardoor uitgespaarde grond te benutten voor de aanleg van meer stadsnatuur.

Natuurinclusief verbouwen/renoveren is voor bestaande woningen niet gemakkelijk, maar noodzakelijk. Dat lukt alleen als dat al in het aanbestedingstraject wordt opgenomen in de voorwaarden.

Vervang waar dat kan openbaar groen door natuur. Veel openbaar groen bestaat uit intensief beheerd gazon en traditioneel bosplantsoen. Het overgrote deel van de gazons heeft geen speelfunctie. Speelplekken moeten uiteraard wel als gazon beheerd blijven. Daar waar de sierfunctie belangrijk is vanwege bijvoorbeeld de uitstraling van een winkelgebied moet je die functie vooral bewaren.

NHD constateert dat juist in de villawijken veel meer natuur aanwezig is dan in de andersoortige woonwijken. Ook in die [andere wijken kan veel meer natuur worden aangelegd dan nu het geval is](#).

De volksgezondheid verbeteren kan op veel manieren. Een van de goedkoopste en beste manieren om dat te doen is aanleg van [natuur](#) (vooral bos) in de directe woonomgeving.

NHD heeft in het verleden een beleidsaanbeveling gedaan over identiteitversterkend openbaar groen. Daarin staan heel veel voorbeelden uitgewerkt voor Oostvoorne, die ook toepasbaar zijn in alle woonwijken en dorpen. Dat stuk is als [bijlage](#) toegevoegd.

Thema Landbouw

Dit onderwerp blijft voor NHD misschien wel het lastigste thema. Onze vertegenwoordigers zitten vanwege het NPLG ZH met grote regelmaat aan tafel met boeren en boerenorganisaties. Wij begrijpen de worsteling en hebben vooral veel begrip voor de onzekerheid waarin zij gevangen zitten. We merken ook dat veel boeren natuurliefhebbers zijn en van goede wil. Toch verlopen de gesprekken vaak erg moeizaam. Dat heeft alles te maken met polarisatie en het aanwakkeren van een in onze ogen onbegrijpelijke tegenstelling tussen landbouw en natuur. NHD is van mening dat landbouw niet zonder natuur kan en dat veel natuur gebaat is bij allerlei agrarische activiteiten.

NHD geeft er de voorkeur aan om hier vooral te kijken op welke manier we kunnen bijdragen aan een [toekomstbestendige landbouw](#) waarin de boer een goed verdienmodel heeft, de landbouw [natuurinclusief](#) kan worden, [klimaatbestendig](#) en duurzaam. Hoe dat kan is uitgebreid onderzocht en laat zien dat die ontwikkeling ook onmiskenbaar ook goed is voor boeren.

Naast alle rapporten waarin van alles beschreven staat, heeft NHD ook een eigen visie ontwikkeld over landbouw op Voorne-Putten. Hieronder benoemen we die punten die voor de Omgevingsvisie van belang zijn.

De landbouw staat wereldwijd voor de enorme uitdaging om binnen afzienbare tijd 10 miljard mensen te voeden. Dat kan alleen als we de productie in veel gebieden omhoog brengen en waar die productie al hoog is hoog weten te houden. Dat kan alleen met intensieve landbouw.

Tegelijk weten we dat de huidige manier van intensieve landbouw bedrijven de grenzen van de draagkracht van de aarde ruimschoots overschrijdt. We zullen daarom op zoek moeten naar mogelijkheden intensieve landbouw natuurinclusief, klimaatpositief, -adaptief en duurzaam te maken. Hoe dat moet, weten we!

In de decennia na de tweede wereldoorlog heeft de Nederlandse landbouw aangetoond dat zij in staat is om grootschalige veranderingsprocessen tot een groot succes te maken. De kennis die Nederland onder (begeleid-)leiding van de WUR destijds heeft opgebouwd heeft geleid tot een enorme verhoging van de productiviteit en heeft het kleine Nederland zelfs tot de op één na grootste exporteur van landbouwproducten ter wereld gemaakt. Daar zijn we terecht trots op.

Inmiddels zijn de omstandigheden ingrijpend veranderd. We moeten wereldwijd binnenkort 10 miljard mensen voeden en samen met het verhogen van de welvaart van al die mensen wordt de draagkracht van de aarde ruimschoots overschreden (zie ook boven). Dat vraagt om een enorme omslag op heel veel gebieden en ook in die van de landbouw. Het goede nieuws is dat Nederland opnieuw koploper kan worden in deze transitie. Diezelfde WUR wordt opnieuw wereldwijd gezien als een van de [beste universiteiten op het gebied van het natuurinclusief, klimaatpositief, -adaptief en duurzaam maken van onze landbouw](#). De hyperlinks in dit thema laten zien wat nodig is en ook welke rol overheden, en dus ook gemeentes, kunnen/moeten spelen.

NHD kan het niet beter beschrijven dan in het rapport [Op weg naar een duurzame natuurinclusieve landbouw](#)

Natuurvereniging Hollandse Delta vraagt daarom aan Voorne aan Zee te kiezen voor een echt [toekomstige landbouw](#) door boeren in onze gemeente op alle mogelijke manieren te faciliteren in deze transitie. Het voorliggende concept Omgevingsvisie Voorne aan Zee is daartoe al een goede aanzet, maar zoals aangegeven vraagt deze transitie om een nog krachtigere basis.

Thema Haven, Industrie en Bedrijfsterreinen

De grote haven- en industriegebieden in onze regio liggen niet binnen Voorne aan Zee, maar hebben wel een zeer grote impact op onze gemeente. Die impact kent goede en slechte kanten. Voor de economie, en dus ook voor de werkgelegenheid, is het heel goed en niet alleen voor Voorne-Putten, maar ook ver daarbuiten.

De minder goede kanten, en te vaak ook hele slechte kanten, van onze burens op het gebied van landschap, natuur, milieu, klimaat en gezondheid hebben een onmiskenbaar schadelijke invloed op de leefomgeving van de inwoners en toeristen van Voorne aan Zee. NHD is van mening dat van het Rijk, de gemeente Rotterdam, het Havenbedrijf Rotterdam en van de daar gevestigde bedrijven verwacht mag worden dat zij op een ruimhartige wijze bijdragen aan compensatie

voor die schadelijke invloed. Dat gebeurt tot op zekere hoogte, maar volgens NHD helaas niet in verhouding tot de aangerichte schade.

NHD stelt daarom voor daarover in gesprek te gaan met betrokken partijen.

NHD denkt aan de volgende zaken:

Ontlasting van Voorne aan Zee (en Nissewaard) voor hun verplichtingen die voortkomen uit de regionale energie strategie. Wij begrijpen heel goed dat iedere regio daarin een aandeel behoort te hebben, maar gezien de enorme impact op ons landschap, onze natuur en ons milieu van Botlek, Europoort en de Maasvlaktes zou het ze sieren als zij bijvoorbeeld de plaatsing van windmolens op de Haringvlietdam en in de Slikken van Voorne overbodig zouden maken door een locatie op hun grondgebied aan te bieden.

Om de landschaps- en natuurschade van Botlek, Europoort en Maasvlaktes te compenseren zouden zij financieel kunnen bijdragen aan de herinrichting van ons landschap, aan areaaluitbreiding van onze natuurgebieden en aan het verbeteren van de connectiviteit tussen onze natuurgebieden door realisatie van het natuurnetwerk Voorne-Putten financieel mogelijk te maken.

NHD vraagt zich inmiddels af of de nog altijd niet uitgevoerde compensatie van Maasvlaktes I en II nog tijdig (gezien de verzanding) uitgevoerd gaan worden.

Na bovenstaande suggesties wil de NHD ook een pluim uitdelen aan met name het Haven Bedrijf Rotterdam. Dat bedrijf heeft een uitstekende [Natuurvisie](#) ontwikkeld, die wij ter inspiratie graag hier vermelden. Als zoveel aan het bevorderen van biodiversiteit kan worden gedaan als de vele [voorbeelden](#) uit de Rotterdamse [haven](#) laten zien, dan kan dat ook op de bedrijfsterreinen binnen Voorne aan Zee.

Thema Bereikbaarheid en Infrastructuur

NHD wil voor dit thema volstaan met het delen van fraaie voorbeelden van ecologische wegbeheerders die actief zijn in Voorne aan Zee:

Rijkswaterstaat

<https://www.rijkswaterstaat.nl/leefomgeving/leefbaarheid-en-milieu/natuur-en-biodiversiteit>

<https://www.rijkswaterstaat.nl/leefomgeving/leefbaarheid-en-milieu/bermonderhoud>

<https://www.rijkswaterstaat.nl/nieuws/archief/2021/11/all4biodiversity-invloed-van-maaien-op-toekomstbestendigheid-bermen>

<https://www.rijkswaterstaat.nl/leefomgeving/leefbaarheid-en-milieu/natuur-en-biodiversiteit/verbinden-natuurgebieden>

De Provincie Zuid-Holland

<https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/verkeer-vervoer/wegverkeer/berm-komt-bloei/>

Waterschap Hollandse Delta

<https://www.wshd.nl/maaien-van-wegbermen-en-dijken>

<https://www.wshd.nl/dijken-die-tegen-een-stootje-kunnen>

Adviezen Vlinderstichting weg-en slootbeheer

<https://assets.vlinderstichting.nl/docs/5c8bb83e-a546-4827-a0e7-7b2a2cdb1e35.pdf>

<https://assets.vlinderstichting.nl/docs/eb3ca036-995a-4141-89ce-cacd9309c3ec.pdf>

<https://www.vlinderstichting.nl/kleurkeur>

De gemeente Voorne aan Zee besteedt veel van haar maakwerk uit. Gelukkig ook aan bedrijven die over het kleurkeur certificaat beschikken. Helaas zien wij dat die bedrijven maar zeer beperkt in praktijk brengen. Dat heeft alles te maken met de contractvoorwaarden waaraan die bedrijven gehouden zijn. NHD bepleit daarom om reeds inde aanbestedingsvoorwaarden op te nemen dat overal gewerkt moet worden volgens de richtlijnen van kleurkeur groen en kleurkeur blauw.

Thema Recreatie

Voorne aan Zee is o.a. vanwege zijn rijke natuur zeer aantrekkelijk voor de eigen bewoners, recreanten en toeristen. Deze sector is van groot belang voor Voorne aan Zee. Genieten in en van natuur is daarom van groot economisch belang. NHD bepleit daarom een forse investering in het nog aantrekkelijker maken van recreatieve en toeristische mogelijkheden binnen Voorne aan Zee.

NHD is van mening dat uitbreiding van recreatieve mogelijkheden in Voornes Duin helaas niet of zeer beperkt mogelijk zijn, omdat dat gebied al zwaar overbelast is.

Recreatiegebied Brielse Meer

NHD ziet daartoe ook grote mogelijkheden en stelt daarom voor om met name in de recreatiegebieden de voorzieningen te verbeteren en uit te breiden.

Rondom het Brielse Meer bepleiten wij aanleg of uitbreiding van een mountainbikeroute met aansluiting op de mountainbikeroute rondom het Oostvoornse Meer en de route bij de Put van Heenvliet. Maak daarbij op een slimme manier gebruik van hoogteverschillen bij de aanwezige dijk.

Er is dringend behoefte aan uitbreiding van ruiterspaden. Dat kan om voor de hand liggende redenen niet in onze duingebieden, maar wel rondom het Brielse Meer en in het agrarisch gebied. Richt zo'n route zo in dat er een ruiterroute ontstaat tussen de verschillende maneges en de route bij het Brielse Meer.

Rondom het Brielse Meer zijn al wat faciliteiten voor hardlopers. Die kunnen in onze ogen veel aantrekkelijker worden gemaakt en uitgebreid door mogelijkheden voor omkleden en toiletbezoek te verbeteren, door afstandsmarkeringen aan te brengen op het wegdek, door routes met afstandsaanduidingen te maken (een route van 5km, van 10 km enz.)

Trail running is een nieuwe trend. Leg voor deze sport een mooie baan aan met allerlei uitdagende klimobjecten en hindernissen (een stormbaan).

In Voorne aan Zee is een schreeuwend gebrek aan losloopgebieden voor honden. De routes die er zijn, zijn klein en kort. Maak bij het Brielse Meer lange looproutes waar honden los mogen in combinatie met hondenspeelweides, hondenzwemplaatsen en hondentrainingsmogelijkheden.

Richt op verschillende plekken speelbossen in voor kinderen.

Voor de volwassenen zijn klimbossen een gewenste optie en mogelijk ook te combineren met andere voorzieningen.

Recreatiemogelijkheden in het agrarisch gebied

Op heel veel plekken in Nederland kunnen wandelaars, fietsers en ruiters genieten van de vele mogelijkheden in het agrarisch gebied. In Voorne aan Zee zijn de mogelijkheden echter zeer beperkt. Er zijn eigenlijk vrijwel geen of slechts heel beperkte vrijliggende wandel- en fietspaden tussen de akkers en de weilanden door. Versterking van de recreatiemogelijkheden in het agrarisch gebied kunnen ook versterkend zijn voor agrarische nevenactiviteiten die boeren aan een beter verdienmodel kunnen helpen.

Recreatiemogelijkheden in en om het urbane gebied

NHD vindt dat iedere burger in zijn directe omgeving moet kunnen recreëren in een natuurlijke omgeving en bepleit daarom de aanleg van recreatieparken in natuurzones rondom of in de directe omgeving van woonwijken. Als dergelijke parken ecologisch worden ingericht (met autochtoon materiaal) en beheerd kunnen die parken ook een uitstekende ecologische verbinding vormen.

Bijlage

Identiteit versterkend openbaar groen

Uitgewerkt voor Oostvoorne, maar op vergelijkbare wijze toepasbaar voor andere wijken, dorpen en steden

Inleiding

Westvoorne is een heerlijk gemeente om in te wonen. Daar zijn heel veel redenen voor. Er is een bloeiend verenigingsleven en een actieve middenstand. Prima horeca. Er zijn veel samenbindende activiteiten en dorpsfeesten. En we zijn echt bevoorrecht door veel prachtige natuur in onze directe woonomgeving. Geen wonder dat Westvoorne bij veel mensen in trek is als woonplaats en dat ook toerisme en recreatie belangrijk zijn.

Als je een goed gevulde portemonnee hebt, kan je in en rondom de dorpen ook echt in of vlak bij die prachtige natuur wonen, omringd door fraaie landschappen. Langs de wegen in de binnenduinrand is inmiddels elke plek bezet met huizen en landgoederen en ook in de polders wordt opmerkelijk veel en vaak riant gebouwd.

In onze directe omgeving is ook veel werkgelegenheid o.a. door uitbreiding van de Maasvlakte en door de komst van veel kassenbedrijven. De mensen die daar werken moeten uiteraard ook ergens wonen en ook voor deze doelgroep heeft Westvoorne veel te bieden. Door allerlei redenen blijft de bouw van woningen voor mensen met een gemiddeld of lager inkomen en voor jongeren en ouderen wat achter en als er nieuwe wijken gebouwd worden, is er de laatste decennia vrijwel altijd gekozen voor inbreiden of bouwen dicht rondom de bestaande woonwijken en dat was heel lang heel begrijpelijk. Toch is de KNNV afd. Hollandse Delta van mening dat de inzichten die tot dit beleid hebben geleid de laatste jaren aan het veranderen zijn. Wij zien drie belangrijke ontwikkelingen:

- Een belangrijk deel van de nieuwbouwwijken van met name Oostvoorne en Rockanje onderscheiden zich veelal niet van de nieuwbouwwijken van Spijkenisse, Hellevoetsluis en Brielle. In deze wijken is de oorspronkelijke dorpsidentiteit met veel natuurlijke en traditioneel agrarische elementen vrijwel geheel verdwenen;
- De opvatting dat er vooral niet gebouwd moeten worden in agrarisch gebied is drastisch aan het veranderen. Deze ontwikkeling wordt vooral veroorzaakt doordat de landschappelijke en ecologische kwaliteit in het agrarisch gebied de afgelopen vijftig jaar sterk is verarmd door aanpassing aan een steeds intensievere, industrieel-agrarische bedrijfsvoering;
- Daarnaast zijn ook de opvattingen over inrichting en beheer van het openbaar groen en van privé-tuinen fundamenteel veranderd. Deze veranderde opvatting hangt overigens zeer nauw samen met de hierboven vermelde achteruitgang van de ecologische en landschappelijke kwaliteit van het agrarisch gebied. Wegbermen, watergangen, dijken, openbaar groen en privé-tuinen worden steeds meer ingezet als laatste refugium voor die inheemse planten en dieren die niet of nauwelijks nog terecht kunnen in het agrarisch gebied.

Wij zijn van mening dat het openbaar groen een belangrijke bijdrage kan leveren aan het versterken van de Oostvoornse dorpsidentiteit en daarmee het dorp veel aantrekkelijker te maken voor bewoners, recreanten en toeristen.

De identiteit van Oostvoorne

De belangrijkste kenmerken van Oostvoorne op een rij:

- Veel en belangrijke natuur door de aanwezigheid van zee, strand en duinen;
 - De Voordelta, Natura 2000-gebied;
 - Voornes Duin, Natura 2000-gebied;
 - Het Groene Strand;
 - Mildenburgbos;
 - Strypemonde;
 - Strypsche Wetering.
- Oostvoorne is vanouds een agrarisch dorp;
 - Tuinderijen en keuterboeren langs de binnenduinrand;
 - Kippenhouders bepaalden lang het beeld door hun witte leghoorns, Barnevelders en hun kenmerkende kippenhokken;
 - Intensieve landbouw in de polders.
- Oostvoorne is voor een groot deel een welvarend dorp;
 - Villawijken, landgoederen en lintbebouwing langs wegen in de binnenduinrand en op voormalige kassengebieden in de polder.
- Oostvoorne heeft nog enkele historisch interessante gebouwen:
 - De Burght;
 - De Overburght;
 - Het Reigersnest;
 - De kerk;
 - Ruïne Vuurtoren;
 - Het dorpsplein met historische huisjes;
 - De Koepel;
 - Kooysicht.
- In de zomer wordt de sfeer in Oostvoorne mede bepaald door de aanwezigheid van toeristen en recreanten.
 - Het Kruieningergors;

- Grote en kleinere campings;
- Hotels;
- Restaurants;
- B&B's.

Kenmerken van het huidige openbaar groen

- Het overgrote deel van het openbaar groen is traditioneel ingericht en goed onderhouden:
 - Regelmatig kort gemaaide grasvelden en -stroken;
 - Vakken met struiken en bomen die gemakkelijk te onderhouden zijn (dicht begroeid zodat er geen onkruid kan groeien), bijvoorkeur machinaal scheerbaar;
 - Struiken zijn vaak doornstruiken en daardoor ondoordringbaar;
 - De bomen zijn vaak hoog opgesnoeid;
 - Het assortiment struiken en bomen is traditioneel en bestaat voor het overgrote deel uit de bekende plantsoen-soorten, meestal exoten en cultuurvariëteiten;
 - Op een aantal markante plekken zijn mooie bloemperken aangelegd;
 - Het dorp is verfraaid met veel plantenbakken, die het hele zomerseizoen bloeiende planten hebben.

Identiteit versterkend openbaar groen

De conclusie is dat het openbaar groen er goed verzorgd bijligt, maar zich m.b.t. de inrichting niet heel erg onderscheidt van het openbaar groen in het overgrote deel van de gemeentes in Nederland en daar is op het eerste gezicht niks mis mee. Toch presenteert de KNNV Hollandse Delta hier een wezenlijk andere aanpak van het openbaar groen, zowel wat betreft de inrichting, als ook voor het beheer. In het volgende deel van dit plan zal een flinke hoeveelheid aan ideeën worden gepresenteerd. Het is ongetwijfeld ondoenlijk om al deze plannen daadwerkelijk ten uitvoer te brengen. Alle aangedragen ideeën zijn vooral bedoeld als mogelijkheden, waaruit de politiek samen met het gemeentelijk ambtenarencorps, de inwoners en de nog aan te trekken sponsors een keuze kunnen maken. Vanuit de KNNV zijn wij van harte bereid de benodigde processen te begeleiden, hopelijk samen met IVN, KMTP, Natuurlijk Voorne-Putten, Top Voorne, het recreatieschap, lokale agrariërs, de middenstand, de horeca en betrokken burgers.

Uitgangspunten voor deze vernieuwende aanpak zijn:

- In het openbaar groen komen de hierboven omschreven, specifieke Oostvoornse kenmerken tot uitdrukking en werken daardoor niet alleen versterkend op de identiteit en uitstraling van Oostvoorne, maar zijn ook zeker interessant vanuit toeristisch-recreatief oogpunt.
 - Het openbaar groen sluit aan op de **natuurlijke** omgeving van Oostvoorne en draagt bij aan herstel van **biodiversiteit** en aan het oplossen en verzachten van **klimaatproblemen**;
 - Er wordt bij de inrichting bij voorkeur gebruik gemaakt van inheemse (regionale) planten, bomen en struiken;
 - <https://edepot.wur.nl/179511>
 - Het openbaar groen wordt waar mogelijk en gewenst ecologisch beheerd;

- Openbaar groen draagt bij aan het herstellen van biodiversiteit;
- Het openbaar groen kan een bijdrage leveren aan het verminderen van het klimaatprobleem en kan een mitigerend effect hebben op de gevolgen van de opwarming van de aarde;
- In het openbaar groen keren elementen terug die uitdragen dat Oostvoorne een badplaats is (zee en strand);
- In het openbaar groen zitten elementen die verwijzen naar onze duingebieden en bossen;
- In het openbaar groen komt tot uitdrukking dat Oostvoorne een *agrarische gemeente* is;
 - Op allerlei plekken in het dorp wordt het openbaar groen omgezet naar elementen die verwijzen naar onze agrarische omgeving: De geschoren grasperken worden voor een deel omgezet in bloemrijke grasvelden met kenmerkende, ouderwetse weideplanten. Hoe dat moet?
 - Door ecologisch groenbeheer (is al voor een deel in gang gezet);
 - <https://www.plantenvanhier.nl>
 - <https://knnvuitgeverij.nl/artikel/planten-van-hier.html>
 - Als bomen en struiken in het openbaar groen aan vervanging toe zijn of als bij nieuwe aanleg of herinrichting van openbaar groen nieuwe aanplant mogelijk of noodzakelijk is dan wordt gebruik gemaakt van inheemse bomen en struiken, die kenmerkend waren voor erfbeplanting van boerderijen, voor hagen en heggen die gebruikt werden als perceelscheiding. Inheemse bomen en struiken leveren een grote bijdrage aan het verbeteren van biodiversiteit. Exoten en cultuurvariëteiten doen dat veel minder, omdat er geen insecten en schimmels zijn die gericht zijn op samenleven met die soorten.
 - <https://www.bol.com/nl/p/bomen-en-struiken-van-hier/9200000034465550/>
 - Vervang een ander deel van openbaar groen in een zgn. voedselbos door bomen en struiken aan te planten waarin het publiek gratis bessen, vruchten en noten mag plukken. Ook een boomgaardje met ouderwetse appel- en perenrassen kan heel aantrekkelijk zijn;
 - Transformeer sommige grasveldjes in historische mini-akkertjes waarin oude granen verbouwd worden als spelt, eenkoorn en witte emmer. Geef daarbinnen akkeronkruiden ook weer kans. Dat kan op veel plekken, maar binding met historische gebouwen is nog leuker, bijvoorbeeld bij de Burcht.
 - <https://www.cruydhoeck.nl/winkel/oude-granen/c12>
 - Tussen de buitenwijken van Oostvoorne en de Hoofdweg en Molenweg liggen enkele akkers, graslanden en nog wat vervallen kassen. Dat is een mooi gebied voor een dorpsboerderij met akkertjes met ruimte voor akkeronkruiden, voor oude, historische teelten zoals vlas, meekrap, eenkoorn, emmer, oude bonenrassen (<https://deoerakker.cqn.wur.nl/docs/bonen-artikel-gfr.pdf>), boekweit, rogge en voor bloemrijke weilanden voor vee (kenmerkende huisdierrassen als witte leghorns, barnevelders,

- landgeiten enz.), voor een vogelakker, waar het graan in de winter mag blijven staan voor de vogels. Verderop beschrijven wij het idee voor een dorpsboerderij uitgebreider;
- Vogelakkers en bloemrijke graslanden zijn ook verspreid door het dorp goede mogelijkheden om het agrarische karakter uit te dragen;
 - Tussen de Pinnepot, de Westvoorneweg, de Hoofdweg en de Molendijk is ruimte aanwezig om naast een eventuele uitbreiding van de Pinnepot bos of andere natuur aan te leggen voor recreatieve mogelijkheden van vooral de eigen bevolking, o.a. met een natuurspeelplaats.
- In het openbaar groen komt tot uitdrukking dat Oostvoorne een *toeristendorp* is met veel *recreatieve* mogelijkheden;
 - Een groot deel van de toeristen en recreanten beperkt hun bezoek aan Westvoorne tot strand, zee en duinen. Kennelijk hebben de dorpskernen onvoldoende aantrekkingskracht op deze lucratieve groep. Door de inrichting van het openbaar groen en door aangepast beheer wordt het dorp aantrekkelijk gemaakt voor natuurliefhebbers, recreanten en toeristen.
 - In het openbaar groen wordt weerspiegelt dat Oostvoorne een *welvarende* gemeente is met een daarop aansluitende uitstraling;
 - De meest aantrekkelijke woonwijken van Oostvoorne worden gekenmerkt door veel groen met grote, statige bomen. Dat beeld willen we graag uitbreiden naar de rest van het dorp dat in dat opzicht toch minder goed bedeed lijkt;
 - Sommige delen openbaar groen kunnen worden vervangen of aangevuld door/met zgn. tiny forests. Ook goed voor het klimaat;
 - Het openbaar groen moet ook na de door ons voorgestelde transitie een verzorgde en weelderige indruk blijven maken;
 - Laat de KMTP enkele fraaie voorbeeldtuinen ontwerpen, inrichten en onderhouden op plaatsen die vrij toegankelijk zijn. Daar zit enorm veel kennis en enthousiasme. Wij denken aan verschillende soorten thematuinen en in deze tuinen maken wij graag een uitzondering op de regel dat er alleen nog gebruik gemaakt kan worden van inheemse soorten:
 - Allereerst willen wij de KMTP gebruiken bij het ontwerp, de aanleg en het onderhoud van elders. Genoemde initiatieven:
 - De stinsenroute;
 - De religieuze kerktuin;
 - De artsenijtuin;
 - De middeleeuwse burghtuin;
 - Een siertuin met uitsluitend inheemse (regionale) planten;
 - Speciale tuinen: varentuin, vlindertuin, vogeltuin, egelhighway, watertuin met vijvers, klimaattuinen, geurentuin, kruidentuin, ouderwetse tuin met dahlia's, gladiolen enz.
 - Welstandverhogende siertuinen in het openbaar groen van de wijken ten oosten van de Voorweg;
 - Betrek bewoners in de buurt van zulke tuinen bij ontwerp, aanleg en onderhoud.

- Daarnaast heeft de KMTP ongetwijfeld zelf ook goede ideeën voor een andere inrichting van ons openbaar groen.
- Het poldertje als natuurgebied. Het poldertje is een wijk met straatnamen die allemaal refereren aan de prachtige natuur van Westvoorne. Met een aangepast beheer van het openbaar groen in deze wijk is het heel goed mogelijk om alle planten die voorkomen in de straatnamen ook daadwerkelijk in het openbaar groen te laten terugkeren. Hoe mooi zou het zijn om bijvoorbeeld in het grasveld achter de huizen op de orchislaan ook daadwerkelijk orchissen te kunnen zien bloeien. Dat dit mogelijk is, is slechts een drietal decennia geleden nog aangetoond. Toen stond het gras en het riet ter plaatse nog vol met vleeskleurige orchis, rietorchis en bosorchis. Deze zijn daarna allemaal verdwenen door een veel te strak maairegiem. Herstel van deze situatie is heel goed mogelijk. Gelukkig heeft de gemeente op deze kansrijke plek al een hoopvol begin gemaakt met ecologisch beheer ter plaatse.
- In het openbaar groen wordt een relatie gelegd met de *historische en culturele achtergronden* van Oostvoorne;
 - *Stinsenflora*
 Wat precies verstaan wordt onder stinsenplanten kunt u vinden onder <https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Stinsenplant>
 Oostvoorne heeft onder kenners al een behoorlijke naam vanwege de betrekkelijk rijke stinsenflora en het grote voordeel is dat die stinsenflora zich voor een groot deel in of vlak bij de dorpskern bevindt en dat stinsenflora toeristen trekt in het vroege voorjaar. Door de stinsenflora nog verder te verrijken en uit te breiden is het heel goed mogelijk om een stinsenroute te ontwerpen die in het dorp begint en eindigt.

Wij stellen ons voor dat een of meerdere toeristische bedrijven de aanleg van deze route bekostigen en dat de KNNV samen met IVN die route en de inrichting ontwerpen, uiteraard in samenwerking met de gemeente Voorne aan Zee, het ZHL en enkele particulieren. Deze route zal ook goed te combineren zijn met enkele volgende hierna te beschrijven voorstellen.

De route

Voor toeristen die met het openbaar vervoer komen start de wandeling bij de bushalte aan de Ruy en voor de toeristen die met eigen vervoer komen bij de ingang van het Mildenburgbos aan de hoflaan. Vervolgens gaat de wandeling door het mildenburgbos waar al veel stinsenflora aanwezig is, langs de daar aanwezige prachtige stinsentuin naar de uitgang bij Hotel van Marion. Daar wordt overgestoken naar het Kaapduin. Vervolgens via de duinlaan, duinoordseweg en duinzoom naar de heemtuin Tenellaplas, alwaar ook veel stinsenplanten aangetroffen worden. Via Heveringen, Berkenrijs, Overboslaan, door het Overbos, weer Overboslaan, Polderlaan, Parnassialaan,

Berkenrijspad, Bosje van Oranje, F.H.G van Ittersonlaan en stationsweg naar het eindpunt (was beginpunt).

Om deze route aantrekkelijk te maken voor liefhebbers moet nog wel veel gebeuren. Onderweg kom je al langs veel interessante plaatsen met een rijke stinsenflora en ook langs de verbindingroute staan veel stinsenplanten, maar die moeten echt nog wel flink aangevuld worden.

Er zal dus geïnvesteerd moeten worden in aanplant van bollen, knollen, vaste planten en zaaigoed. Dit moet uiteraard in goed overleg met het ZHL, de gemeente en particulieren. Bijna overal gaat het om verrijking en aanvulling en dat lijkt overal langs deze route goed realiseerbaar.

Om te beginnen zullen *sneeuwklokjes* moeten worden aangevuld. Die staan op veel plekken al massaal, maar de lege plekken moeten ook gevuld en dan het liefst met meer bijzondere sneeuwklokjes <https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Galanthus> die grote aantrekkingskracht hebben op zgn. galanthofielen (liefhebbers van sneeuwklokjes).

Met een rijke begroeiing van sneeuwklokjes zijn al toeristen te lokken vanaf februari, een tijd waarop veel natuurliefhebbers anders nog thuisblijven. Onderschat de aantrekkelijkheid van een sneeuwklokjesroute niet. Texel maakt veel reclame met hun sneeuwklokjesbossen en is voor veel toeristen een reden om al in februari aldaar een verblijf te boeken.

Hetzelfde geldt voor de verschillende soorten krokussen, die qua bloeitijd kort na de sneeuwklokjes komen. Aanvulling met vingerhelmbloem, holwortel, bosanemoon en winterakoniet is ook dringend gewenst.

Naast deze hoofdsoorten is nog volop ruimte voor veel andere soorten. Wij verwijzen graag naar de lijst met typische stinsenplanten en de lijst met bijgoed van de eerdergenoemde wikipediapagina <https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Stinsenplant>

Voor Mildenburg, Overbos en Bosje van Oranje zal overleg met ZHL noodzakelijk zijn over welke stinsenplanten en in welke hoeveelheden deze gebieden verrijkt mogen worden. Ook lijkt het voor de hand liggend om de stinsentuin verder uit te breiden in de richting van de grasvelden rondom de voormalige kleuterschool. Het deel pal naast de stinsentuin is al veranderd in een geweldige, bloemrijke weide en dat kan ook in de rest van het grasveld.

De route loopt ook langs openbare wegen. De berm van deze wegen herbergen al veel stinsenplanten. Die zullen nog moeten worden aangevuld en het beheer zal moeten worden afgestemd op de daar aanwezige stinsenflora.

KNNV en IVN zorgen voor een beschrijving van de route, de soorten en hun wederwaardigheden.

Wij nodigen hotels, restaurants, b&b's en campings op om deze route te adopteren en mee te betalen aan de uitvoering. In ruil voor hun investering kan worden onderzocht of de route langs deelnemende bedrijven kan lopen of mogelijk zelfs als start- en/of eindpunt kunnen fungeren.

Van de Gemeente Westvoorne verwachten wij dat zij (voor een deel) zorgdragen voor de aanplant en dat zij hun beheer aanpassen. Voor een deel kan financiering komen uit het gangbare budget voor invulling van het openbaar groen.

- *Tuin van de historische dorpskerk*
Nu er al jaren geen rommelmarkt meer gehouden hoeft te worden op het grasveld rondom de dorpskerk zou het mooi zijn als we op die plek een tuin zouden kunnen inrichten met religieuze/bijbelse planten. Er is veel informatie beschikbaar over kloostertuinen, planten die een belangrijke rol speelden bij allerlei rituelen, planten die te maken hebben met geloof en bijgeloof enz.
- In bijlage 1 treft u een verzameling aan van planten die met dit thema te maken hebben. Deze opsomming is nog veel verder uit te breiden. De KNNV en IVN willen, wellicht samen met de lokale afdeling van de KMTP en uiteraard met het kerkbestuur kijken of zo'n tuin rondom de dorpskerk gerealiseerd kan worden. Afspraken over ontwerp, aanleg, onderhoud en de kosten moeten in dat overleg ook aan bod komen. Ook zo'n religieuze tuin trekt veel liefhebbers naar de dorpskern;
- *Medicinale tuin*
Aan de Gerard van Voorneweg zijn zowel een huisartsenpraktijk, als de dorpsapotheek gevestigd. In diezelfde straat zijn behoorlijke stukken openbaar groen, die nu beheerd worden als grasperk/hondenuitlaatplaats. Wij stellen voor om een deel van deze graspercelen om te vormen tot een zgn. medicinale tuin. Ook zo'n tuin heeft grote aantrekkingskracht op plantenliefhebbers.

Over dit onderwerp bestaat heel veel literatuur. Daar staan heel veel zinnige dingen in en ook heel veel complete onzin. Vaak met prachtige verhalen.

We geven hier wat websites en boektitels:

<https://digibach.nl/geneeskrachtige-planten-en-bloemen/>

<http://www.geneeskrachtigeplanten.be>

<https://mens-en-gezondheid.infonu.nl/natuurgeneeswijze/83615-groot-handboek-geneeskrachtige-planten-geert-verhelst.html>

<https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Kruidengeneeskunde>

- *Historische tuin bij de Burght*

- Transformeer het grasperk rondom de burght in historische mini-akkertjes waarin oude granen verbouwd worden als spelt, eenkoorn en witte emmer. Geef daarbinnen akkeronkruiden ook weer kans. Ook andere Middeleeuwse groenten kunnen daar een plekje krijgen. Dat kan op veel plekken, maar binding met historische gebouwen is nog leuker, bij de Burcht dus.
 - <https://www.cruydhoeck.nl/winkel/oude-granen/c12>
- Geef delen van openbaar groen in beheer bij *geïnteresseerde bewoners*. Laat ze zelf een plan bedenken en uitvoeren. Voorwaarde is dat het openbaar blijft en goed verzorgd wordt.
- Tussen Binnenhof, Buitenhof en Hoektoren ligt een pleintje ingesloten dat volledig is betegeld. Haal die stoeptegels eruit en beplant dat plein met een tiny forest, een bloemenweide of een pluktuin. Maak samen met de bewoners een plan en laat dat groen ook door die mensen beheren. Maak er desnoods een buurtmoestuin van. Alles is beter dan stenen. Dit is een voorbeeld van een steenbreekactie, maar dit kan op veel meer vergelijkbare plekken.
- Platte daken worden *groene daken*. Overal waar nu in de gemeente platte daken zijn, kunnen groene daken worden aangelegd. Begin bij alle platte daken van overheidsgebouwen en stimuleer daarna dat dit ook gebeurt op bushokjes, garageboxen, op privé-daken enz. Breng variatie aan in de beplanting. Sedumdaken zijn erg in trek, maar wie in Scandinavië is geweest weet dat het ook met grassen en kruiden kan.
- Inrichting *rotondes*. De rotondes zijn in Westvoorne vaak fraai ingericht met traditionele tuinplanten. Esthetisch is daar weinig mis mee. Maar hetzelfde effect kan ook bereikt worden met inheemse en zelfs met regionale wilde plantensoorten. Nu hebben de rotondes geen enkele binding met de streek (ze hadden overal kunnen liggen). Door een andere inrichting kan je verwijzen naar strand, duinen en bossen. Op de Westvoorneweg kom je vier rotondes tegen. Wij stellen voor:
 - Rotonde 1
 - Een duintop met helm en aan de zeereep gebonden planten.
 - Rotonde 2
 - Een bloemrijk grasland(je) met een vegetatie van kalkrijk duingrasland.
 - Rotonde 3
 - Duinstruweel met kleurrijke onderbegroeiing van lokale planten.
 - Rotonde 4
 - Een agrarische inrichting.
- Haal duin, strand en zee ook de dorpskern in. Bermen en delen van openbaar groen kunnen eenzelfde soort inrichting krijgen als hierboven vermeld bij de rotondes, maar dan uitgebreider.
- *Vlinderidylles*. In Brielle hebben ze al twee vlinderidylles. Deze waren aanvankelijk vooral bedoeld als voorbeeldprojecten. Wij bepleiten om flinke delen van het openbaar groen in Oostvoorne standaard op vergelijkbare wijze in te richten en te beheren. Wij stellen voor om dat aan de buitenzijde van het dorp uitgebreider toe te passen en naar binnen toe langzaam minder.
- *Urbane flora, gewild kruid, open stoeptegels*. Dit voorstel kan niet overal worden toegepast, maar wel op plekken waar het aanzicht minder belangrijk is. Te denken valt aan de Pinnepot en andere bedrijfsterreinen, aan minder intensief gebruikte parkeerplaatsen, aan poolplaatsen enz. Dit project behoeft wel een zorgvuldige introductie en publieksbegeleiding. Goede informatieborden met uitleg kunnen veel weerstand wegnemen.

- *Nestkasten, insectenhôtels, huiszwaluwtilen, gierzwaluwen, vleermuizen.* Voor veel van deze dieren zijn voorzieningen mogelijk verspreid over het dorp. In Oostvoorne is nog slechts een huis met huiszwaluwen (goudhoekweg). Kennelijk willen mensen geen nesten meer onder hun dakgoten. Een zwaluwtil is dan een heel goed alternatief. <http://www.vivarapro.nl/HT-HZ-01-Huiszwaluwtil>
Voor oeverzwaluwen zijn ook mogelijkheden genoeg te creëren: <https://assets.vogelbescherming.nl/docs/3adcf9d3-565b-4116-bbb8-c0a6da2c11f9.pdf>
Vleermuizen willen veel mensen niet meer in de spouwmuren van hun huizen. Vleermuiskasten kunnen dan helpen: <https://www.vleermuiskasten.nl/>
- Plaats verspreid over het dorp *vogelvoerplaatsen* die gevuld en bijgehouden kunnen worden door bewoners, door bedrijven of door de lokale middenstand en horeca;
- *Natuurvriendelijke oevers* kunnen op veel plekken, ook binnen de bebouwde kom gerealiseerd worden. Is ook veel veiliger voor bij het water spelende kinderen.
- Afspraken met tuincentra over het opnemen van inheemse planten in hun assortiment.
- Vleermuisvriendelijke verlichting
- Herstel elzenhagen, knotwilgen in lijnbeplanting en schelferingen. Dit zijn historische beplantingsvormen, die vroeger in de regio veel voorkwamen. O.a. door de ruilverkaveling zijn deze vormen uit het agrarisch gebied verdwenen. Wij stellen voor om om dit soort beplantingsvormen terug te brengen via de inrichting van het openbaar groen. In Oostvoorne zijn nu nog slechts enkele restanten van deze vormen aanwezig.

Plan dorpsboerderij

Nog maar dertig tot veertig jaar geleden werd Oostvoorne nog gekenmerkt als agrarische gemeente doordat tussen de woonwijken nog sprake was van agrarische bedrijfsmatige activiteiten. Binnen de bebouwde kom waren nog weilanden, akkertjes en kassen aanwezig. Door inbreiding zijn die zo kenmerkende agrarische elementen vrijwel volledig uit beeld verdwenen en dat is jammer. Oostvoorne is nog steeds een agrarisch dorp, maar daar merk je in het dorp niet veel meer van. Om de agrarische identiteit van het dorp beter zichtbaar te maken, zijn hierboven al veel voorstellen gedaan. Een centrale rol in deze plannen is weggelegd voor een te realiseren dorpsboerderij.

De educatieve dorpsboerderij zal bestaan uit een traditioneel ogende boerderij met woonhuis, stallen, schuren en een hooiberg met daarom heen akkertjes met ruimte voor akkeronkruiden, voor oude, historische teelten zoals vlas, meekrap (daar schijnt de naam van Tinte haar oorsprong in te vinden) eenkorn, emmer, oude bonenrassen (<https://deoerakker.cgn.wur.nl/docs/bonen-artikel-gfr.pdf>), boekweit, rogge en voor bloemrijke weilanden voor vee (met historische voor de regio kenmerkende huisdierrassen als witte leghorns, barnevelders, landgeiten enz. en voor zeldzame huisdierrassen.) voor een vogelakker, waar het graan in de winter mag blijven staan voor de vogels en wellicht met een historische druivenkas en eventueel historische kippenhokken.

De boerderij wordt gerund door iemand met een agrarische achtergrond, samen met een groep vrijwilligers. Naast het beheer van de boerderij is deze boer(-in) ook verantwoordelijk voor de uitvoering van die onderdelen van het openbaar groen elders in Oostvoorne met een agrarisch karakter. Tevens geeft deze boer(-in) uitvoering aan het educatieve deel van de dorpsboerderij en aan de vrijwilligers van de boerderij en van de burgers die betrokken zijn bij aanleg, uitvoering en onderhoud van het openbaar groen.

De bekostiging van de dorpsboerderij en van de boer(-in) wordt gedragen door sponsors die verbonden zijn met de regionale agrarische wereld, met het lokale bedrijfsleven (toerisme, recreatie en horeca) en met bedrijven die gevestigd zijn op de Maasvlakte en de Europoort. Ook de meer gefortuneerde inwoners kunnen een financiële bijdrage leveren aan het gehele project en/of aan de dorpsboerderij.

Wij zijn gaarne bereid om deze zienswijze mondeling nader toe te lichten.

Tot slot vragen wij u de goede ontvangst van deze zienswijze onverwijld aan de NHD te willen bevestigen.

Graag vernemend,
Met vriendelijke groet,

P. van Nes-de Man
Voorzitter

P. Vermaas
Secretaris